

Kongedatteren og hendes *ghost writer*

Nyt syn på tilblivelsen af Leonora Christinas franske selvbiografi (1673)

Af Sebastian Olden-Jørgensen

On the first of May 1673 Leonora Christina (1621-98), daughter of King Christian IV and hismorganatic second wife Kirsten Munk, finished her so called French autobiography (preserved in her own hand in The Royal Library in Copenhagen and issued in a new critical edition in 2021). The text is addressed to some »Monsieur« and gives a charming and rather smug account of her turbulent life as viewed from the prison cell in Copenhagen where she had been locked up since 1663. Traditionally the anonymous addressee has been identified as the scholar Otto Sperling the younger (1634-1715) who is supposed to have used the autobiography as the main source for a short Latin biography of her in his *De foeminis eruditis*, an unfinished collection of 1.399 learned women of all nations and ages preserved in the manuscript collection of The Royal Library in Copenhagen. A systematic comparison between Sperling's Latin biography of Leonora Christina (soon to be published in *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*) and the French autobiography demonstrates conclusively that Sperling's text is not based on hers, and it is therefore highly improbable that he is the »Monsieur« for whom she wrote her life's story. The real addressee possibly is Admiral Henrik Bjelke (1615-83) who fits the bits of information on »Monsieur« that can be gathered from the French autobiography and other sources. This new understanding of the text's genesis not only changes the identity of the original addressee and offers a better explanation of several details such as the autobiography's unmitigated aristocratic bias. It also means that Sperling's Latin biography is not merely an adaptation of another known text but an original source based on a series of interviews with Leonora Christina around 1690. This brings his text in much greater proximity to the old lady herself.

Året 2021 var blandt meget andet 400-året for kongedatteren og Blåtårn-fangen Leonora Christinas fødsel, hvilket Det Danske Sprog- og Litteraturselskab markerede med en diplomatarisk udgave af hendes franske selvbiografi (1673) ved den nordiske filolog Marita Akhøj Nielsen og romanisten Lene Schøsler inklusive oversættelse til mundret, moderne dansk, oplysende kommentarer og et afsnit om hendes ikonografi ved forskningschef Thomas Lyngby (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg). Samtidig udkom Akhøj Nielsen & Schøsler's folkeudgave af samme tekst, dvs. kun oversættelsen, men så til gengæld beriget med efterord om hendes

liv og eftermæle og illustrationer ved tegner og forfatter Allan van Hansen.¹

Selve teksten til Leonora Christinas franske selvbiografi har længe været kendt af forskningen. Den blev første gang udgivet af universitetsbibliotekar Sophus Birket Smith (1838-1919) i 1871 efter en – har det vist sig – ret pålidelig afskrift og udkom i 1949 i en arkaiserende, noget beskåret oversættelse til dansk ved historikeren C.O. Bøggild-Andersen (1898-1967) som led i en udgave af Leonora Christinas selvbiografiske skrifter.² I 1952 dukkede så uventet selve Leonora Christinas egenhændige originalmanuskript op i Altona. Det blev i 1955 købt af bogsamleren Henry Hellssen og efter hans død i 1958 af Det Kongelige Bibliotek. Samme år foranstaltede Foreningen for Boghaandværk en faksimileudgave af manuskriptet med en revideret og denne gang fuldstændig version af Bøggild-Andersens danske oversættelse.³ Det er ikke for meget at sige, at videnskaben længe har savnet en ordentlig tekstudgave, og at Bøggild-Andersens arkaiserende oversættelse år for år er blevet mere utilfredsstillende. Begge savn er nu afhjulpet på én gang, og udgiverne fortjener stor ros.⁴

Ud over selve teksten, oversættelsen og en (sparsom) løbende kommentar rummer udgaven selvfølgelig også en fyldig indledning. En stor del af den optages af en interessant og detaljeret karakteristik af Leonora Christinas franskkundskaber ved Schøsler, der gør op med den hidtidige

1 Marita Akhøj Nielsen & Lene Schøsler (udg.): *Leonora Christinas franske selvbiografi*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, i kommission hos Syddansk Universitetsforlag, Odense 2021 (herefter Akhøj Nielsen & Schøsler 2021); Marita Akhøj Nielsen & Lene Schøsler (udg.), illustreret af Allan van Hansen: *En kongedatters liv. Leonora Christinas franske selvbiografi på moderne dansk*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, i kommission hos Syddansk Universitetsforlag, Odense 2021. I 1998 udkom *Jammers Minde* i en tekstkritisk udgave, men uden realkommentar og register: Poul Lindegård Hjort & Marita Akhøj Nielsen (udg.): *Leonora Christinas Jammers Minde. Diplomatarisk udgave*, Kbh. 1998. Der er udsigt til, at det lovede kommentarbind kommer snart.

2 S. Birket Smith: »Leonora Christina (Ulfeldt)s Selvbiografi. Udgivet efter et Håndskrift i det store kgl. Bibliothek«, *Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie*, 2. rk., I (1871-72), s. 129-231; Leonora Christina: *Jammers Minde og andre selvbiografiske Skildringer*, udg. Johs. Brøndum-Nielsen & C.O. Bøggild-Andersen, Kbh. 1949, s. 1-50, 297-342. Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersens udgave kom i »anden omarbejdede udgave« i 1960, og denne gang omfattede oversættelsen af den franske selvbiografi hele teksten (s. 1-48, 251-285).

3 C.O. Bøggild-Andersen (udg.): *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts franske Levnedsskildring 1673, trykt i faksimile*, Kbh. 1958.

4 Se i øvrigt min anmeldelse i *Historisk Tidsskrift*, 121:2 (2021), s. 493-505.

forsknings overfladiske vurdering af hendes fransk som fejlbehæftet, primitivt og fuldt af danismer. Desuden redegør Akhøj Nielsen klart og koncist for selvbiografiens historie og virkningshistorie inklusive en forskningsoversigt fra historikeren Andreas Hojer (1690-1739) i 1720'erne til litteraten Helene Peterbauer i 2020.⁵ For en overfladisk betragtning ligner den slags redegørelser et forsøg på at få det sidste ord, men i virkeligheden er enhver samvittighedsfuld udgiver klar over, at det modsatte er tilfældet: Klarheden og overblikket ægger til nye spørgsmål og undersøgelser, i dette tilfælde vedrørende den franske selvbiografisk tilblivelse og tidligste virkningshistorie.

For den tidlige virkningshistories vedkommende bygger Akhøj Nielsen på Bøggild-Andersens »grundlæggende undersøgelse af selvbiografiens tidlige virkningshistorie«, som han fremlagde i sin og Johannes Brøndum-Nielsens ovennævnte udgave af Leonora Christinas *Jammers Minde og andre selvbiografiske Skildringer* (1949, 2. udg. 1960),⁶ Bøggild-Andersens opfattelse af den franske selvbiografisk tilblivelse og tidligste virkningshistorie kan sammenfattes i følgende to punkter:

- Leonora Christinas franske selvbiografi (1673) er stilet til en anonym »Monsieur«, der har bedt hende om skildringen, og denne er uden tvivl identisk med Otto Sperling den yngre (1634-1715), der i årene 1670-73 opholdt sig i København for at få sin far, Otto Sperling den ældre (1602-1681), ud af Blåtårn, hvor han sad fængslet for meddelagtighed i Leonora Christina og Corfitz Ulfeldts landsforræderi.
- Otto Sperling tog selvbiografien med hjem til Hamborg, hvor han boede, og benyttede den som kilde til en latinsk Leonora Christina-biografi, der indgik i det store værk om lærde kvinder, han gennem mange år arbejdede på, og som går under titlen *De foeminis doctis* eller *De foeminis eruditiss.* Værket blev aldrig færdigt, men forarbejderne inklusive Leonora Christina-biografien er bevaret i to tykke bind på Det Kongelige Bibliotek under signaturen GKS 2110 kvart.

---

5 Jf. min anmeldelse af Helene Peterbauer: *The Princess in the Tower Revisited. Four Centuries of Constructing Leonora Christina through Fact and Fiction*, Kbh. 2020 i *Danske Studier*, 2022, s. 96-102.

6 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 91; Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1949, s. 297-306; Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1960, s. 251-255. Samme opfattelse på grundlag af Bøggild-Andersen i Peterbauer 2020, s. 404-405.

I det følgende skal disse to punkter underkastes kritisk drøftelse med udgangspunkt i det andet og mest håndfaste punkt, påstanden om direkte tekstlig afhængighed mellem Leonora Christinas franske selvbiografi og Sperlings latinske Leonora Christina-biografi i håndskriftet *De foeminis eruditiss.* Resultatet af undersøgelsen er negativt: Sperling har ikke benyttet den franske selvbiografi. Det åbner for drøftelsen af det første punkt, for hvis Sperling ikke benyttede den franske selvbiografi, var den så overhovedet i hans eje, og var han adressaten? Her vil der blive argumenteret for, at den franske selvbiografis sande adressat er en af Ulfeldt-parrets gamle venner og støtter: rigsadmiral Henrik Bjelke (1615-83). Metodisk er der ikke meget mere at sige om det følgende, end at det trækker på klassisk og elementær kilde- og tekstkritik kombineret med historiografisk orientering.

Bøggild-Andersen, Birket Smith og Gram

C.O. Bøggild-Andersen intimiderede i sin tid det samlede danske historikermiljø med sin lærdom (disputatsen *Statsomvæltningen 1660* fra 1936 talte over 1000 fodnoter) og sine sprogkunderskaber (bl.a. russisk), men han fortjener nok ikke rosen for at have leveret den »grundlæggende undersøgelse af selvbiografiens tidlige virkningshistorie«. For de punkters vedkommende, der her skal drøftes, byggede Bøggild-Andersen nemlig i et og alt på S. Birket Smith, hvis autoritet på sin side var garanteret af, at han ikke alene havde udgivet Leonora Christinas *Jammers Minde* (1869) og hendes franske selvbiografi (1871), men i 1879-81 tillige biografien *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie* på næsten 1.000 sider. Det sidstnævnte værk er stadig grundlæggende for enhver beskæftigelse med Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt og dermed med dansk politisk historie i midten af 1600-tallet.

Birket Smith udtalte allerede i forordet til udgaven af *Jammers Minde* (1869), at »Selvbiografien [dvs. den franske selvbiografi, SOJ] efter al Sandsynlighed er blevet til for at tjene den yngre Sperling som Grundlag for hans Skildring af Leonora Christina i det af ham paatænkte Værk *de feminis eruditiss.*»⁷ Da han to år senere udgav den franske selvbiografi efter en afskrift i Det Kongelige Bibliotek, støttede han tesen med fire argumenter. For det første anlagde han den psykologiske betragtning, at der ikke

---

⁷ Soph. Birket Smith (udg.): *Leonora Christina Ulfeldt's »Jammers Minde«. En egenhændig Skildring af hendes Fangenskab i Blaataarn i Aarene 1663-1685*, Kbh. 1869, s. XVI.

fandtes nogen anden, hun ville kunne tænkes at betro en skildring af sit eget liv, da han ikke kun var søn af en af Ulfeldt-familiens mest trofaste venner, men allerede havde ydet hende væsentlige tjenester. For det andet nævner Leonora Christina, at »Monsieur« snart skal rejse, og at de har en fælles bekendt i Hamborg, som kan fortælle mere om et enkelt punkt. Sperling var på det tidspunkt bosiddende i Hamborg. For det tredje omtaler Leonora Christina Otto Sperling den ældre som »nostre vieillard«, hvilket indikerer slægtskab med adressaten. Mens ingen af disse tre argumenter er tvingende, så er Birket Smiths sidste argument mere håndfast, nemlig at »man i de Samlinger til det omtalte Værk af Sperling, som bevares på det kgl. Bibliothek (Gl. kgl. Samling 2100 a-b 4to), på flere Steder virkelig finder Selvbiografien stærkt benyttet, om end, som rimeligt er, ved siden af andre Kilder«. ⁸ Den konkrete, tekstlige afhængighed gav med andre ord de tre indicier fast grund under fødderne.

Tesen om sammenhængen mellem Otto Sperling den yngres latinske Leonora Christina-biografi og hendes franske selvbiografi fremstår som Birket Smiths egen opfindelse, og det er den nok også, men han var ikke ene om at se forbindelsen. Fra begyndelsen af 1700-tallet findes flere afskrifter af en fransk bearbejdelse af selvbiografien, og denne bearbejdelse angiver at være »skrevet af hende selv og stilet til O. Sperling«. ⁹ Sporet

---

8 Birket Smith 1871-72, s. 131, 139-140, citat s. 140.

9 Den første, der gjorde opmærksom på dette, var Johannes Ziegler (ifølge C.O. Bøggild-Andersen og Holger Hjelholt pseudonym for C. Dirckinck-Holmfeld), der på grundlag af et håndskrift hos Ulfeldt-familiens efterkommere i Wien aftrykte fem uddrag af den franske bearbejdelse som appendiks til sin tyske oversættelse af *Jammers Minde*. Jf. Johannes Ziegler (udg.): *Denkwürdigkeiten der Gräfin zu Schleswig-Holstein Leonora Christina vermählten Gräfin Ulfeldt aus ihrer Gefangenschaft im Blauen Turm des Königsschlusses zu Kopenhagen 1663-1685. Nach der dänischen Original-Handschrift*, Wien 1871, s. 274, hvor håndskriftets titel lyder: »La Vie de Leonora Christina, Fille du Roy C4 & Madame Christine Münch, Femme de Corfitz Uhlfeldt, écrite d'Elle même et adressée au Professeur O. Sperling« (citeret af Birket-Smith 1871-72, s. 132). Håndskriftet fra Wien kom 1921 i museumsinspektør Otto Andrup's eje, men befinder sig nu i Det Kongelige Bibliotek under signatur NKS 3884 kvart (købt af Otto Andrup's enke i 1954 ifølge accessionsprotokollen). Desuden findes et håndskrift i Statsbiblioteket i Aarhus (håndskriftsamlingen nr. 44) og endnu et i Det Kongelige Bibliotek under signaturen NKS 1108 oktav (tilgået fra professor D. Simonsens samling i 1956 ifølge accessionsprotokollen. Simonsens samling indgik i biblioteket 1932, men blev åbenbart ikke registreret). Jf. Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1949, s. 300-302; Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 93 og Peterbauer s. 404-405, der dog alle kun kender det første og det andet af de nævnte håndskrifter og ikke ved, at det første siden 1954 har befundet sig i Det Kongelige Bibliotek. Tak til Thomas Hvid Kromann (Det Kongelige Bibliotek) for hjælp med proveniensoplysninger. Jf. også min anmeldelse af den franske selvbiografi i *Historisk Tidsskrift*, 121:2 (2021), s. 493-505.

standser ikke engang her, for som Akhøj Nielsen dokumenterer, findes koblingen mellem Leonora Christina, Sperling, hendes franske selvbiografi og hans latinske Leonora Christina-biografi allerede klart formuleret i en notits, som den lærde og af samtid såvel som eftertid højt berømmede historiker Hans Gram (1685-1748) lagde ved selvbiografien, sandsynligvis i forbindelse med at den i 1731 endelig blev indlemmet i Det Kongelige Bibliotek (hvorfra den på et ukendt tidspunkt før 1780'erne atter forsvandt).¹⁰ Det bør i den sammenhæng nævnes, at Gram personligt ejede Sperlings håndskrift *De foeminis eruditis* og beskæftigede sig intensivt med det.¹¹ Han indstregede bl.a. alle passager, der omhandlede danske kvinder med rødkridt, så hans oplysninger byggede ikke kun på det personlige kendskab til Sperling, som Akhøj Nielsen anfører med henvisning til den tyske forsker H. Haupts undersøgelse af selvbiografien overlevering, men også og måske først og fremmest til teksterne selv.¹²

Dermed er vi også hos Gram tilbage ved teksterne selv: Hvad står der faktisk i Sperlings latinske Leonora Christina-biografi, og hvordan er forholdet mellem den og den franske selvbiografi egentlig? Disse enkle spørgsmål er ikke så lette at besvare, for Sperlings håndskrift *De foeminis eruditis* er temmelig uoverskueligt, fordi de enkelte biografier ikke står samlet som fortløbende tekst, men i mange tilfælde er hakket op i små og store stykker spredt ud over flere sider og placeret mellem bidder fra andre biografier. I Leonora Christinas tilfælde er der helt præcis tale om 24 tekstbidder fordelt på 18 sider mellem håndskriftets s. 306 og 401.¹³ Undertegnede har imidlertid med lidt palæografisk assistance fra DSL's direktør Karen Skovgaard-Petersen og Marita Akhøj Nielsen gjort sig den ulejlighed at skrive Sperlings latinske Leonora Christina-biografi af og dermed skabt grundlag for den systematiske sammenligning, som man i det mindste kunne mistænke Gram og Birket Smith for at have gennemført på impressionistisk vis og Bøggild-Andersen for simpelthen at have undladt i tillid til Birket Smiths grundighed.

---

10 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 16.

11 Marianne Alenius: »Otto Sperlings 1.399 lærde kvinder og hans kilder«, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 51 (2012), s. 187-212, her s. 191, 203.

12 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 18; Hans Haupt: »Das Leonora-Christina-Manuskript des Christianeums in Hamburg-Altona«, *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, 80 (1956), s. 72-92, her s. 87.

13 GKS 2110 a-b kvart (herefter: Sperling), s. 306, 310-313, 315, 317, 319, 321, 323, 325, 327, 337, 389, 395, 397, 399, 401.

For den, der i alle detaljer vil efterprøve de følgende analyser, henvises til min kommende udgave af Sperlings latinske Leonora Christina-biografi i *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 2022, men de centrale tekststeder er aftrykt i noterne nedenfor.

Et første og uimodsigeligt resultatet af sammenligningen af de to tekster er, at den franske selvbiografi på ingen måde kan betegnes som en »hovedkilde«¹⁴ til Sperlings latinske Leonora Christina-biografi. Ca. tre fjerdedele af Sperlings tekst omhandler emner og perioder i Leonora Christinas liv, der slet ikke er berørt i den franske selvbiografi, og langt størstedelen af stoffet i den franske selvbiografi har ingen ækvivalent hos Sperling. Men hvad så med fællesstoffet? Kan traditionens opfattelse af afhængighedsforholdet fastholdes bare i mindre målestok? Besvarelsen af dette spørgsmål kræver lidt nøjere tekstsammenligning, men først en kort redegørelse for den latinske Leonora Christina-biografis struktur og nedskrivningskronologi.

Sperlings system

På det tidspunkt, Sperlings besluttede sig for at inkludere Leonora Christina i *De foeminis eruditae*, var hans system, at han først på en venstreside afsatte plads til den pågældende kvindes navn og nummer. Leonora Christina har nr. 302 og står på side 306 mellem nr. 301, venetianske Elena Cornaro (1646-84), der som den første kvinde tog den filosofiske doktorgrad ved universitetet i Padua i 1678, og nr. 303, Tullia (død 45 f.Kr.), datter af den romerske filosof og statsmand Cicero.

Som det fremgår, er der begrænset plads til den enkelte biografi, i Leonora Christinas tilfælde kun ni linjer. Når den afsatte plads viste sig for trang, eller der kom tilføjelser, angav Sperling med et henvisningstegn eller en sidehenvisning, hvor teksten fortsatte. Det kunne være i margen eller på en højreside længere fremme i håndskriftet og nogle gange også på en venstreside. Desuden indledte han hver ny tekstbid med en tilbagevisning, så der aldrig er tvivl om, i hvilken sammenhæng en given tekstbid har hjemme. 19 ud af Leonora Christina-biografis 24 tekstbidder udgør i alt tre fortløbende, sprogligt sammenhængende passager, hvoraf to (den første og den tredje) atter kan opdeles i to, fordi blækket tydeligt skifter

---

14 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 91.

fra brunligt til sort i forbindelse med en senere tilføjelse. De resterende 5 mindre tekstbidder har karakter af parentetiske indskud, der knytter sig til de to første lag, og hvoraf en er skrevet med det senere, sorte blæk.

På grundlag af denne struktur og ændringerne i blækket kan der identificeres fem kronologiske lag i teksten plus en mindre serie tilføjelser, som ifølge sagens natur må være senere end det afsnit, de knytter sig til, uden at det kan siges præcis hvor meget senere ud over, at de fire er skrevet med det samme brune blæk som de tre første afsnit, mens det sidste er med det senere, sorte blæk. Disse fem lag skal i det følgende gennemgås et efter et.

Det første lag: den lærde og smagfulde begavelse

Det første lag begynder på side 306, men sprænger straks den tidligere afsatte plads (de ni linjer) og løber videre på side 311, 313, 315 og 317, hvor det slutter, idet det følgende afsnit har karakter af en senere tilføjelse, indledt med »Exstat præterea« og både skrevet med andet blæk og placeret ca. 80 sider længere henne i håndskriftet på s. 395, 397, 399 og 401 (se »Det femte lag« nedenfor).

Denne første klump, som man kunne kalde »ur-biografien«, handler – som man også måtte forvente ud fra Sperlings projekt om lærde kvinder – udelukkende om Leonora Christinas »lærde og yderst smagfulde begavelse« (»ingenium eruditum et elegantissimum«).¹⁵ Denne begavelse strålede ifølge Sperling især frem i den forsvarstale, hun i det svenske rigsråds nærvær holdt på sin elskede ægtemands vegne, da han sengeligende og døden nær i Malmø (1659) var anklaget for at modarbejde svenske interesser under den Anden Karl Gustav-Krig (1658-60).

Det er en episode, som også omtales i den franske selvbiografi, men i modsætning til Sperling afslører Leonora Christina selv på intet tidspunkt, hvad anklagen egentlig går ud på, og hun lader heller ikke det svenske rigsråd dømme i sagen, men otte udnævnte kommissærer.¹⁶ I Leonora Christinas egen skildring nævnes heller ikke nogen stor forsvarstale, men kun afhøring, svar på tiltale og konfrontation med vidner. Dette bekræftes af Leonora Christinas samtidige skriftlige beretning om

---

¹⁵ Sperling, s. 306.

¹⁶ Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 31-34.

seancen, der er bevaret under titlen »Konfrontationen i Malmø«. ¹⁷ Det er imidlertid heller ikke den, der er Sperlings kilde. Han henviser i stedet til en fransk historisk roman fra 1678, Michel Rousseau de la Valette: *Le Comte d'Ulfeld, Grand Maître de Danemarck. Nouvelle historique*. Her holder Leonora Christina ganske rigtigt en lang og bevægende »harangue« til det svenske rigsråd, men med et ganske andet indhold end de svar og replikker, hun anfører i sine egne skrifter. ¹⁸

Efter omtalen af optrinet i Malmø nævner Sperling kort, at hun i adskillige år efter 1663 var fængslet i Danmark, hvor hun helligede sig poesien og et stort værk om kvinders tapperhed, regeringsklogskab og lærdom gennem tiderne, hvis færdiggørelse dog hæmmedes af dårligt helbred og manglende biblioteksadgang i fængslet, selv om Sperling selv bistod hende med råd og dåd. Dette omtalte værk er selvfølgelig *Hæltinners Pryd*, hvis danske titel er suppleret i en senere tilføjelse i margen sammen med oplysninger om hendes videre arbejde med teksten efter løsladelsen. ¹⁹ Slutningen på stykket dannes af de danske vers, som hun digtede og placerede på en pude, stoppet med hendes eget hovedhår, der skulle lægges i hendes kiste. Dette digt gengiver Sperling på dansk og i sin egen latinske gendigtning. ²⁰ Nedskrivningen af dette første lag lader sig ikke præcis datere, men må ligge efter 29. november 1682, hvor hun ifølge *Jammers Minde* færdiggjorde den nævnte pude med digtet. Da hendes frigivelse den 19. maj 1685 ikke nævnes undtagen i den senere tilføjelse i margen, er dette nok en rimelig *terminus ante quem*.

Man kan foreløbig konkludere, at intet i dette første lag af Sperlings tekst indikerer, at han har benyttet den franske selvbiografi. De banale oplysninger, at hun var datter af Christian IV, gift med Corfitz Ulfeldt og fængslet

---

17 Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1949, s. 69-92, 346-358; Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1960, s. 65-84, 288-298.

18 Michel Rousseau de la Valette: *Le Comte d'Ulfeld, Grand Maître de Danemarck. Nouvelle historique*, I-II, Paris 1678, I, s. 117-156. Bogen blev genoptrykt i Lyon 1678 og findes i engelsk oversættelse 1695 og tysk oversættelse 1790. Jf. i øvrigt Nicholas D. Paige: *Before Fiction. The Ancien Régime of the Novel*, Philadelphia 2011, s. 57-61.

19 Sperling, s. 313, 315. Jf. Leonora Christina: *Hæltinners Pryd*, udg. Christopher Maaløe, Kbh. 1977, se s. 14, 117-118, hvoraf det fremgår, at Sperling har leveret stof til skildringen af Tyre Danebod.

20 Versene indgår i *Jammers Minde*, Lindegård Hjort & Akhøj Nielsen 1998, s. 221-222. Versene inklusive Sperlings latinske gendigtning er gengivet i Albert Thura: *Gynæceum Danicæ Literatum*, Altona 1732, s. 45-46 og Tycho de Hofman: *Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd, med deres Stamme-Tavler og Portraiter*, II, Kbh. 1778, s. 332.

i mange år efter 1663, kan komme så mange andre steder fra, og omtalen af processen i Malmø er klinisk rensset for oplysninger fra den franske selvbiografi og bygger alene på Rousseau de la Valettes historiske roman fra 1678. Hvis Sperling har haft den franske selvbiografi liggende (siden 1673!), har han med enestående standhaftighed undladt at benytte den.

Det andet lag: Leonora Christina ungdom

Det næste sammenhængende stykke knytter an til det første lags indledende ord om, at hun var datter af Christian IV og gift med Corfitz Ulfeldt, og er spredt ud over siderne 319, 321, 323 og 325. Det rummer biografisk stof om hendes opvækst, sprogkundskaber og litterære aktiviteter frem til og med årene på slottet i Barth i Pommern (teksten siger omkring 1654, i virkeligheden 1655-57). I dette afsnit er der et vist stofmæssigt sammenfald med den franske selvbiografi. Vi får f.eks. at vide, at hun lærte at male og spille på strengeinstrumenter, fløjte og harpe, gik på jagt med hunde og heste og spillede bold. Som tyveårig begyndte hun at lære latin og italiensk, og efter flugten fra Danmark kastede hun sig over spansk og oversatte Matthias de los Royos fra spansk og bidder af *Cleopatra* fra fransk. Vi får også at vide, at hendes hukommelse var så fantastisk, at hun kunne fremsige én salme, samtidig med at hun nedskrev en anden og i øvrigt fulgte med i, hvad der skete omkring hende. Alt sammen stof, der også optræder i den franske selvbiografi.

Overensstemmelserne er imidlertid ikke nogen rygende pistol, for der er samtidig en serie afvigelser, der passer dårlig med afskrift. F.eks. nåede hun ifølge Sperling langt både i latin og italiensk, mens Leonora selv understreger, at hun på grund af mange andre gøremål og jævnlige graviditeter aldrig nåede ud over begynderniveauet. Sperling anfører korrekt, at det var hans egen far, Otto Sperling den ældre, der underviste hende i latin, men om undervisningen i italiensk oplyser han, at det var Ulfeldt, der underviste hende. Den franske selvbiografi siger imidlertid udtrykkeligt, at det var en vis Leonin (en spansk adelsmand og naturforsker), der var hendes italiensklærer.²¹ Oplysningen om hendes gode hukommelse

---

21 »Vigesimo primo ætatis anno Latinam linguam degustavit, Magistro usa familiari Dn. Parente meo, et inter tot occupationes satis profecisse videri potuit, quod in eâ rudis non esset, sed et Italicam haud neglexerit, Dn. Marito præeunte«, Sperling, s. 323; jf. Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 16-17.

optræder næsten ordret i begge tekster, dog med den variation, at hun på fransk følger med i, hvad der *siges* omkring hende, mens det på latin handler om, hvad der *sker* omkring hende.²²

En passage er tilpas lang og detaljeret til, at den egner sig til nøjere sammenligning. Ifølge den franske selvbiografi var Leonora Christina som syvårig blevet forlovet med Corfitz Ulfeldt, som hun fra start var 100 % loyal imod. Da hun var tolv år gammel, kom hertug Franz Albrecht af Sachsen til Kolding og anmodede om hendes hånd. Han fik afslag af Christian IV, der henviste til, at hun allerede var afsat, hvorefter hertugen forsøgte at bearbejde Leonora Christina selv, der dog afviste ham med henvisning til, at hun var fuldt tilfreds med at følge sin fars vilje. Til sidst prøvede han at mobilisere Leonora Christinas hovmesterinde Karen Sehested, men hun sagde det til sin bror Hannibal, der advarede Corfitz Ulfeldt, som straks rejste til hoffet og tog affære – i øvrigt uden grund, for Leonora Christinas troskab var selvfølgelig urokkelig.²³

Hos Sperling er kronologien den samme, men stedet nævnes ikke, og forløbet er noget anderledes: Det lykkes nemlig næsten hertugen at få kongen og hoffet på sin side, hvorefter han må lide den tort at blive vredt afvist af Leonora Christina, der »ikke med nogen argumenter var til at rokke fra sin Corfitz«. ²⁴ Karen og Hannibal Sehesteds besked til Ulfeldt nævnes ikke. Den franske selvbiografi handler kort sagt om en lydig datter, og der er ingen reel fare på færde, mens Sperling fortæller om den trofaste forlovede, hvis standhaftighed afgør sagen. Hvis Sperling har skrevet sin version på grundlag af den franske selvbiografi, må man sige, at han tog sig store friheder.

---

22 »A teneris annis memoriâ fuit adeo excellenti, etiam ut Psalmum alterum recitare, alterum scribere, et quæ præterea gerebantur, undiquaque, animadverteret.«, Sperling s. 323, 325; jf. Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 7.

23 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave s. 5. Episoden fandt nok snarere sted i foråret 1636, jf. S. Birket Smith: *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie*, Kbh. 1879-81, I, s. 55 + XXIX; Birket Smith 1871-72, I s. 148 og Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1960, s. 257-8.

24 »Leonoram sibi a septimo ætatis anno promissam habuit a Rege, et quamvis cum duodecimum jam ageret illa, Dux Saxonix Franciscus Albertus illam expeteret, omnibusque votis ambiret, jamque, Regem et domesticos ferè pertraxisset in sententiam, illa tamen a Cornificio suo nullis rationibus se dimoveri passa, Procum hunc perillustrem ægro et subirato animo dimissit«, Sperling, s. 321, jf. Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 5.

Det tredje lag: mod katastrofen

Det tredje, ret korte sammenhængende stykke begynder side 311 i marginen, fortsætter i marginen på side 312 for derefter at køre mere regelmæssigt videre på side 325 og 327. Teksten knytter an til omtalen af retssagen i Malmø 1659 (jf. ovenfor) og oplyser lidt overraskende, skønt faktisk helt korrekt, at hun ikke holdt nogen »egentlig sammenhængende forsvarstale«, som det ellers lige er blevet sagt! Snarere »fremstod hun i retten som en sagfører, der lukkede munden på modstandernes vidner, i tale og skrift oplyste dommerne og påviste sin mands åbenlyse uskyld«.²⁵ Det giver Sperling anledning til at sammenligne Leonora Christina med tre af antikkens lærde kvinder (Hortensia, Gracchernes mor Cornelia og Cato den yngres datter Porica) og til at fastslå, at den sjælsstyrke, hun igen og igen demonstrerede under Dina-sagen (1650), under retssagen i Malmø (1659) og i fængslet på Bornholm (1660-61), stammede fra hendes lærdom. Afsnittet slutter med den betragtning, at så længe man fulgte hendes råd, gik det nogenlunde, »men efter at hun af sine uvenner uden rådgivning og mod al ret og rimelighed blev sat i strengt fængsel, gik alt skævt og blev værre og værre«.²⁶

Alt fællesstof med den franske selvbiografi i dette afsnit er så summarisk gengivet, at man ikke kan diskutere spørgsmålet om afhængighed. Påfaldende er dog rettelsen om hendes tale i Malmø, men den skal nok forklares på anden måde end ved læsning af selvbiografien (se nedenfor).

Det fjerde lag: Blåtårn

For de tre ovenstående afsnit gælder, at de er skrevet med det samme brunlige blæk, og at skriften i de to første er næsten ens, mens den i det tredje er lidt anderledes. De følgende to afsnit, en af de små bidder og en enkelt tilføjelse over linjen er derimod skrevet med mørkere blæk. Det første af disse to afsnit ligger i forlængelse af det tredje afsnit og fylder

---

25 »Quamvis verum sit ipsam non tam oratione quâdam continuâ quàm in iudicio Advocatam exstitisse, adversariis testibus os obturasse, Judices voce et scripto informasse, et innocentiam Mariti ad oculum docuisse«, Sperling, s. 311.

26 »Et Quamdiu consiliis prudentissimæ hujus foeminæ obtemperatum fuit, aliquatenus elucitari datum est, illâ verò per inimicos extra consilii vias et rationis et libertatis ad contubernium rigidæ custodiæ redactâ omnia retrò labi et in pejus«, Sperling, s. 325, 327.

kun side 337 og 389. Det skildrer fangenskabet i Blåtårn. Her understreges det, at hun hele måneder igennem måtte sidde i mørke, hvorefter hun fik en celle uden dagslys, så hun dag og nat måtte bruge kærter. Bøger, pen eller papir såvel som nål og tråd var hende nægtet. Uden for cellen var der fangevogtere og indenfor en betalt kvinde, som Leonora Christina lærte at læse for ikke gå ledig. Meget af dette findes slet ikke i den franske selvbiografi, der f.eks. ikke nævner bøger, blæk og papir, tråd eller undervisningen af kvinden (noget som til gengæld nævnes i *Jammers Minde*).²⁷

I begge tekster fortælles dog, hvordan Leonora Christina holdt sig selv beskæftiget. I selvbiografien får vi historien om, at hun tegnede på væggene med selvlavet farve og pensler af pærestilke, lavede figurer af ler og småsten, ved et tilfælde fandt en nål og siden trak tråde ud af sine lagner og trevlede sine silkestrømper op for at have noget at sy og brodere med. Uden andre redskaber end en knappenål, et stykke glas og nogle benstumper lavede hun en lille væv, som hun vævede lange bånd på, men i en håndvendning kunne pakke sammen og gemme i lommen, hvis der kom nogen.

Hos Sperling genfindes dele af dette, men med ret store afvigelser. Han nævner ikke tegninger på væggen og figurer af sten og ler, men derimod at hun solgte fangevogterne de lys, hun havde til overs, og på den måde fik nål og tråd. Han nævner væven og de optrævlede silkestrømper, men hos ham med den pointe, at silken skulle bruges til bånd, som hun ikke kunne undvære (også dette nævnt i *Jammers Minde*, hvor det fremgår, at båndet skulle bruges til at erstatte et snøreliv).²⁸ Her må man sige, at på trods af et vist sammenfald er det det svært at forstå afvigelserne, hvis Sperling havde den franske selvbiografi liggende ved siden af.²⁹

Ligesom i det ovennævnte andet afsnit er der en fyldigere passage, der egner sig til sammenligning. I den franske selvbiografi fortælles, at Leonora Christina flere gange bad sin fangevogter om lov til at bede dronningen om nåde, men det blev afvist. Da kakkelovnen i hendes celle skulle

---

27 Hele fængselsopholdet efter de første afhøringer og overvindelsen af den religiøse krise skildres i *Franske selvbiografi*, tekstudgaven, s. 66-70; kvinden, der lærer at læse: Lindegård Hjorth & Akhøj Nielsen 1998, s. 143

28 Lindegård Hjorth & Akhøj Nielsen 1998, s. 102, 114.

29 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 68-69, jf.: »Deinde corruptis observatoribus candelas suas, quibus parcere poterat, ipsis vendidit, ut acus et fila reciperet, ex ascis quoque et frustulis rejectis, quas circa se invenerat, telam quandam fabricavit, atque sic tibialia sua serica dissolvit, quibus opus non habebat, ut exinde fascias conficeret quibus carere non poterat, et ut tempus falleret has molestias sibi creando«, Sperling, s. 337.

repareres, fik hun sin tjenestepige til at tage en klat ler, som hun brugte til at dekorere et halvliters (øl)krus, hvis sider blev udsmykkes med kongens og dronningens navnetræk. Kruset placerede hun på tre knapper, og under bunden skrev hun sit bønsskrift til dronningen. Tjenestepigen fortalte om det til fangevogteren, der sagde det til kongen, som blev nysgerrig og gav fangevogteren besked om at bringe det. Det skete. Dronningen opdagede imidlertid straks inskriptionen og lod fangevogteren vide, at han havde dummet sig, men kongen morede sig og indlemmede bægeret i sin samling af sjældne genstande (vel Kunstammeret). I øvrigt opnåede Leonora Christina intet.

Hos Sperling er det er ikke tjenestepigen, der tog leret. Det blev tilfældigt efterladt af pottemageren, der skulle reparere ovnen. Vi får også den yderligere oplysning, at kruset var af træ, mens udsmykningen beskrives som »forskellige billeder« (»variis emblematis») og ikke kun navnetræk. Knapperne nævnes ikke, men det understreges, at arbejdet var en Dædalus værdigt, og det præciseres, at bønsskriftet, der bad om kongens (ikke dronningens) nåde, var på danske vers. Desuden oplyses det, at kruset brændtes i ovnen for at gøre det mere holdbart. Fangevogteren så ved sit daglige besøg kruset, spurgte, hvem der har lavet det, og bragte det straks til kongen og dronningen. Kongeparret beundrede kruset og morede sig over den måde, fangevogteren var blevet ført bag lyset på, men i øvrigt opnåede Leonora Christina intet.³⁰

Skønt plottet grundlæggende er det samme, er afvigelserne signifikante: Hos Sperling er krusets dekoration anderledes, materialet specificeres, bønsskriftets sprog og litterære form (vers) angives, brændingen i ovnen nævnes. Men også selve fortællingen har nogle interessante afvigende nuancer: Tjenestepigen spiller ingen rolle, aktionen er ikke rettet mod dronningen, men mod kongen, fangevogteren latterliggøres, og krusets videre skæbne nævnes ikke. Atter må man sige, at hvis Sperling

---

30 »Cum calamo et charta careret, et ne supplices libellus quisquam pro ipsa deferret, severè injunctum fuisset, aliam supplicandi viam excogitavit Scyphum enim ex argillâ, quam figurus fortè reliquerat fornacem reparando, formare coeperat, et variis emblematis ornare, scyphum adhibendo ligneum, ut ingeniosissimum artificium Dædali cujusdam videri posset: in fundo autem versiculos quosdam Danicâ linguâ expressit veniam Regis et gratiam orantes ac miseriam istam deprecantes. Sic fornaci ardenti scyphum immisit ut durior efficeretur: quo peracto, Custos carceris, qui quotidie accedere solebat, viso Scypho, cujus manus, cujus gentis esset, percunctabatur, et quod ante præviderat Heroïna, statim ablatum ad Regem et Reginam detulit. Mirati sunt illi opus, et inprimis Custodem delusum, qui non animadverterat in fundo supplices preces exstare. Sed parum juvit ingenium, donec Friderico 3tio Rege e vivis sublato Christianus 5tus A.C. 1670 succederet«, Sperling, s. 337, 389.

havde siddet med den franske selvbiografi, ville man have ventet lidt færre konkrete oplysninger og måske lidt flere udsmykninger som bemærkningen om Dædalus, men ikke så mange afvigende detaljer og især ikke den påfaldende reduktion af dronningens rolle.

Anekdoten genfindes i *Jammers Minde* i en form, der har nogle træk til fælles med Sperling, men andre med den franske selvbiografi og i øvrigt også selvstændigt stof. Mest påfaldende er nok, at bønskriftet i *Jammers Minde* er på fransk og kun består af en enkelt sætning stilet til kongen.³¹

Det femte lag: de sidste år

Det sidste længere stykke løber over siderne 395, 397, 399 og 401. Det handler om Leonora Christinas liv i de sidste år af fængselstiden, frigivelsen den 19. maj 1685 og hendes liv på Maribo Kloster. Der er derfor intet stofligt sammenfald med den franske selvbiografi. Vægten i skildringen ligger på den litterære produktion, som bl.a. omfattede en nu tabt komedie på danske vers, der blev opført af hendes husstand den 27. februar 1688. Denne dato må være *terminus post quem*.

Sidst i afsnittet skifter blækket igen til brunt, og som absolut sidste oplysning, både kronologisk og i selve teksten, får vi at vide, at hun i 1693 skrev et trykt hyldestdigt til Viborg-bispen Henrik Gerner i anledning af hans postil *Gudelige Tanker*. Vi kan deraf med rimelighed slutte, at Sperlings sidste tilføjelse må være fra 1693 eller senere, men før 1698, da Leonora Christinas død og begravelse ikke er nævnt, hvilket i øvrigt godt kan undre, da vi ved, at han arbejdede med de lærde kvinder fra senest 1673 til kort før sin død i 1715.³²

Foreløbig konklusion: ikke Sperling

På grundlag af det ovenfor anførte må det konkluderes, at Sperling efter al sandsynlighed *ikke* benyttede den franske selvbiografi, da han i forskellige tempi skrev den latinske Leonora Christina-biografi i *De foeminis eruditis*. Sammenfaldet i stof er begrænset, første afsnit er med sikkerhed

---

31 Lindegård Hjorth & Akhøj Nielsen 1998, s. 115-117.

32 Alenius 2012, s. 192.

skrevet uden benyttelse af den franske selvbiografi, og det eneste sted, teksten virkelig er nærmest identisk (anekdoten om hendes gode hukommelse), er den samtidig så kort og formelagtig, at det ikke dokumenterer afhængigheden. Alle øvrige steder er der så mange små og store afvigelser både i konkrete detaljer og i det narrative plot, at Sperlings vilkårlighed virker uforståelig, ikke mindst når man betænker, hvilken autoritet selvbiografien måtte have for ham.

Det bliver derfor nødvendigt at søge efter en alternativ forklaring på tilblivelsen af Sperlings latinske Leonora Christina-biografi, og en sådan er også lige for hånden. Vi ved, at de i hendes senere tid i fængslet stod i regelmæssig brevkontakt, og at han efter løsladelsen i 1685 jævnligt besøgte hende i Maribo, hvor »han altid var Grevinden velkommen, men var der ej længere end 8te Dages Tid hver gang«. ³³ Desuden hjalp han hende med historiske oplysninger, hun skulle bruge i sit arbejde med den samling historiske heltindebiografier, der er overleveret som *Hæltinners Pryd*. ³⁴ Den mest nærliggende forklaring er da, at Sperling slet ikke byggede på den franske selvbiografi og derfor heller ikke behandlede den selektivt og vilkårligt, men med mulig undtagelse af det ovennævnte første afsnit skrev sin latinske Leonora Christina-biografi på grundlag af omfattende *mundtlige* meddelelser fra hende selv i årene omkring 1690. Det begrænsede stofmæssige sammenfald såvel som variationen skyldes derfor ikke tekstlig afhængighed kombineret med vilkårlig benyttelse, men den simple omstændighed, at når de talte om hendes liv, så dukkede en række af de samme højdepunkter og anekdoter op, men i en lidt anden form end i den franske selvbiografi, sådan som det er naturligt, når der fortælles livshistorier med års mellemrum.

Det ses tydelig i Sperlings udgave af anekdoten om det udsmykkede lerbæger med bønskriftet i bunden, som har nogle træk til fælles med den franske selvbiografi og andre med *Jammers Minde* uden at være identisk med nogen af dem. Den gamle dame har simpelthen fortalt de samme historier flere gange, men ikke gentaget sig selv som en robot. Samtidig er det nærliggende at se rettelsen i begyndelsen af tredje afsnit, hvor det præciseres, at hun under retssagen i Malmø ikke holdt nogen egentlig tale, som resultatet af en samtale om Rousseau de la Valettes ovennævnte

---

33 Birket Smith 1871-72, s. 223-228 (breve af 8.5.1678 og 13.5.1684); S. Birket Smith: *Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo Kloster. Et Bidrag til Oplysning om hendes sidste Leveår*, Kbh. 1872, s. 83 (citater, frøken Urnes meddelelser), 87-88, 96-106 (breve).

34 Birket Smith 1879-81, II, s. 288, 310.

roman. Det må i øvrigt have været en særegen oplevelse for Leonora Christina at stifte bekendtskab med dens mange romantiske omformninger af Corfitz Ulfeldt og hendes skæbne!

En ny hypotese om adressaten: Henrik Bielke

Hvis denne rekonstruktion af tilblivelsen af Sperlings latinske Leonora Christina-biografi er korrekt, rejser det straks nye spørgsmål. For hvis den franske selvbiografi ikke blev benyttet ved udarbejdelsen af hans latinske Leonora Christina-biografi i *De foeminis eruditiss*, var den så i hans eje, og var den overhovedet stilet til ham? Og i modsat fald: Hvem var så selvbiografens adressat og sandsynlige ejermand?

Det må her være på sin plads at minde om, at selv om forskningen siden Grams dage har identificeret Sperling den yngre som selvbiografens adressat, er den faktisk stilet til en anonym »Monsieur«, som teksten selv kun giver få, indirekte oplysninger om. Det fremgår af indledningen, at »Monsieur« har bedt om Leonora Christinas livshistorie, og af afslutningen fremgår, at teksten er skrevet under tidspres, fordi »Monsieur« står umiddelbart foran sin afrejse.³⁵ Hun lader koket skinne igennem, at formålet med skriftet blot er at underholde »Monsieur«, som hun i øvrigt antager vil kassere værket, når han har læst det.³⁶ Desuden fremgår det, at »Monsieur« er velorienteret om hele forløbet omkring konflikten med Frederik III og parrets flugt i 1651, at han kender deres daværende omgangskreds og tjenerskab, heriblandt én, der nu bor i Hamborg, at han har søstre (i flertal), som han kan vise nogle bånd, som Leonora sender ham, og at han udmærket ved, at præsten ved Sankt Petri Kirke, Hieronymus Bueck, er en idiot.³⁷

Den hidtidige forskning har set disse bemærkninger som indicier for, at Sperling var adressaten, men spørgsmålet er, om det egentlig passer særlig godt. Otto Sperling den yngre var født i 1634, og hvor velorienteret har man lov til at tro, han var om det politiske intrigespil i København i 1651, da han selv blot var 17 år gammel og gik i latinskolen i Bordesholm i Holsten? At henvise til en person i Hamborg er vel heller ikke nødven-

---

35 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 1, 70.

36 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 12.

37 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 16, 19, 32, 34B, 69-70.

digvis det samme som at hentyde til adressatens bopæl, og om vendingen »nostre vieillard« (»vor gamle mand«, jf. ovenfor) ved omtale af Otto Sperling den ældre må man sige, at pronomenet »vor« lige så naturligt kan henvise til Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt som til Leonora Christina og Otto Sperling den yngre. Når alt kommer til alt, havde Otto Sperling den ældre kendt Ulfeldt-parret i årtier, hjulpet dem på alle måder, modtaget deres kraftige støtte, i perioder været del af deres husstand og delt deres skæbne. Man kan roligt sige, han var »deres«. Sperling havde dog i lighed med ikke så få andre, må man sige, tre søstre.³⁸

Der er imidlertid en bemærkning, som forskningen hidtil ikke har hæftet sig ved, men som giver et fingerpeg: I et temmelig saftigt (Leonora Christina skriver: »interessant«) afsnit, der bl.a. omhandler anklager om utroskab og en duel, og hvor den førnævnte bemærkning om, at »Monsieur« jo blot vil læse og kassere skriftet, falder, skriver hun også: »Som De ved, var familien Bielke nære venner af vor heltindes familie«.³⁹

Denne fremhævelse af én bestemt dansk adelsslægt, Bielkerne, bliver interessant, hvis man kombinerer den med andre oplysninger. »Sperling-sporet«, som går tilbage til Birket Smith og Gram, er nemlig ikke de ældste oplysninger, vi har om den franske selvbiografis ejerforhold. Det første, vi ved, er en notits af historikeren, embedsmanden og naturretslæreren Andreas Hojer (1690-1739), der i tidsskriftet *Nova Literaria Maris Balthici & Septentrionis* i 1721 fortæller om nogle interessante håndskrifter i det bibliotek, som professor Christian Reitzer (1665-1736) havde sat til salg. Det ene af disse håndskrifter var Leonora Christinas egenhændige levnedbeskrivelse, som han giver en knivskarp karakteristik af. Desuden oplyser han, at manuskriptet »var blevet overgivet til en eller anden rigsråd«, og at denne »fornemme ejermænd ikke havde ønsket, at det skulle overgå til en hr. hvem som helst, men komme i kongens egne hænder«.⁴⁰

Akhøj Nielsen har med vanlig akribi aftrykt Hojers ord, men begrænser sig til at notere, at det er »påfaldende, at Hojer ikke har identificeret værket adressat og regner med, at der gemmer sig en rigsråd 'Senatori

---

38 Anna, Eleonora Margrethe og Elisabeth, jf. Birket Smith 1872, s. 64, 83, 96-99, 101-102.

39 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 12-16, henvisningen til familien Bielke s. 14.

40 »nescio cui Senatori Regni transmissa ... illustris possessor non vulgari, sed ipsius regis manibus tradi voluit«, *Nova Literaria Maris Balthici & Septentrionis*, 12.6.1721, bl. L7 v.-L8 r.; Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 13, min egen oversættelse.

Regni' bag tilskriftens 'Monsieur'«. ⁴¹ Det må man give hende ret i, men det er måske endnu mere påfaldende, at Gram som ovenfor nævnt godt 10 år senere var så umådelig meget bedre orienteret om det hele, at han kunne oplyse, at selvbiografien i virkeligheden var stilet til Sperling for at anvendes ved udarbejdelsen af Leonora Christina-biografien i dennes værk om lærde kvinder, og at den derefter var blevet fundet blandt hans efterladte papirer og var indgået i professor Reitzers bogsamling. Hojer var mindst lige så tæt på Reitzer, som Gram var, men kendte åbenbart ikke alle disse oplysninger i 1721, da han skrev om håndskriftet i *Nova Literaria*. Måske er Grams oplysninger bare en lærd, men lidt for hurtigt hypotese bygget på en overfladisk lighed mellem dele af den franske selvbiografi og dele af Sperlings latinske Leonora Christina-biografi i det uoverskuelige håndskrift *De foeminis eruditis*?

Det er i hvert fald værd at overveje, om Hojer, som åbenbart ikke havde noget mod at indrømme sin delvise uvidenhed (hvilket indgyder tillid!), ikke har fat i noget vigtigt. Er det muligt at pege på en person, der tilhørte kredsen omkring Ulfeldt-parret, som var rigsråd, som kendte intrigerne ved det danske hof omkring 1651, som kunne tåle at høre nogle saftige historier, som havde flere søstre, og som ikke mindst var i live og i nærheden i 1673? Svaret er ja: rigsadmiral Henrik Bielke (1615-83). Han var gift med Edel Christoffersdatter Ulfeldt (1630-76), som var søster til Ebbe Ulfeldt (1616-82), gift med Leonora Christinas lillesøster Hedvig (1626-78). Svogerskab borger ikke altid for sympati, men en af Ulfeldt-parrets sønner, Ludvig Ulfeldt (1644-68), havde været page hos Edel Ulfeldt, og Edel selv var besvimet, da Leonora Christina blev indsat i Blåtårn (nævnt i *Jammers Minde*). Desuden korresponderede Corfitz Ulfeldt til det sidste med Henrik Bielke, og Leonora Christina nævnte ham selv først blandt Ulfeldts danske kontakter under det indledende forhør i Blåtårn. ⁴² Han havde også seks søstre, hvoraf i hvert fald de tre var i live i 1673. ⁴³ Sidst, men ikke mindst: Henrik Bielke var rigsråd, udnævnt i april 1660 som en af de sidste, før enevældens blev indført, og titlen gik af brug.

---

41 *Nova Literaria Maris Balthici & Septentrionis* 1721, bl. L8 r.; Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 15.

42 Birket Smith 1879-81, II, 190; Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1960, s. 333; Lindgård Hjorth & Akhøj Nielsen 1998, s. 16, 22; Steffen Heiberg: *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, 4. udg. Kbh. 2003, s. 209-210, 214-215, 217-218, 228-231.

43 *Danmarks Adels Aarbog*, 63 (1946), Afsnit II, s. 15-17.

De eneste andre bare halvvejs oplagte kandidater er et par af Ulfeldt-parrets udenlandske støtter, nemlig den franske diplomat Hugues de Terlon (1612-hen mod 1690) og den kejserlige diplomat Georg Herting von Plettenberg (1600-80). Terlon var Ludvig XIV's gesandt i Danmark 1657-60, 1664-68, 1670-76, så han var faktisk i Danmark i 1673. Han kom imidlertid første gang til de nordiske lande i 1656 på en mission til Karl X Gustav af Sverige, hvilket passer dårligt med, at »Monsieur« skulle have indgående kendskab til de politiske intriger ved det danske hof 1651.⁴⁴ Dette kendskab kan man derimod godt antage, Plettenberg besad. Han havde siden 1634 virket som diplomat i kejserens tjeneste, deriblandt ved fredskongressen i Münster og i årene 1647-54 og 1658-66 som kejserlig resident ved den nedersaksiske kreds i Hamborg, hvilket gentagne gange havde bragt ham til København. Hans ophøjelse til »Reichsfreyherrn Standt« i 1668 må dog anses for en velfortjent afsked, og der er ingen grund til at tro, at han tilbragte pensionisttilværelsen i København. I øvrigt havde han kun én søster i modsætning til »Monsieur«, hvis søstre i flertal Leonora Christina skriver skulle se hendes fine flettede bånd.⁴⁵ For både Terlon og Plettenberg gælder det, at titlen »senator« ikke rigtig passer. Terlon tilhørte den franske provinsadel og omtales altid som ridder (han var johanniter), og den borgerligt fødte Plettenberg (adlet 1654, rigsfriherre 1668) synes aldrig at være steget højere end til titlen som hofkammerråd.

Hypotesen om Henrik Bielke som den franske selvbiografis adressat kan ikke bevises med absolut sikkerhed. Dertil har Leonora Christina sløret identiteten af »Monsieur« for meget, og det forstår man godt. Ganske vist havde Christian V lempet hendes vilkår meget. Hun havde bedre plads og et fast rådighedsbeløb, som hun kunne købe bøger og andre ting for, og kontakten til omverden var blevet genoptaget i et vist omfang. Men enkedronning Sophie Amalie levede stadig, og Henrik Bielke havde tilsyneladende gjort det kunststykke at stå sig godt med alle. Der var ingen grund til at skabe problemer for ham, men en diskret forsikring om gammelt venskab mellem Bielkerne og Ulfelderne kunne hun godt tillade sig.

---

44 Ludwig Bittner & Lothar Groß: *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden*, I, Oldenburg/Berlin 1936, s. 212; han var tillige fransk gesandt i Sverige 1656-60, 1662-63, 1664-65, 1665-66, smst., s. 234; *Biographie Toulousaine*, Paris 1823, II, s. 430.

45 Wilhelm Honselmann: »Die Familie von Plettenberg gen. Herting«, *Westfälische Zeitschrift*, 117 (1967), s. 247-295, især s. 272-274, 293 (slægtstavle); Bittner & Groß 1936, s. 127, 129, 131-132, 136, 142, 151, 153, 162, 165, 169.

Henrik Bielke som kandidat til Leonora Christinas »Monsieur« har ikke kun den store fordel, at han ikke skaber alle de urimeligheder, som den traditionelle forståelse giver anledning til. Der er også et par påfaldende træk ved den franske selvbiografi, som meget bedre forklares, hvis han er adressaten. Det er for det første et særdeles galant afsnit om de forsøg, nogle af Ulfeldt-parrets slægtninge gjorde på at sætte lus i skindpelsen på ægtefællerne ved formidling af erotiske tilbud, anklager om utroskab og fremprovokation af en duel.⁴⁶ Det er i dette afsnit, Leonora Christina bl.a. fortæller, at »hun havde givet sin mand tilladelse til at være sammen med andre kvinder. Når hun var tilfreds, kunne de andre få resten«. ⁴⁷ Afsnittet slutter med en skrækkelig fortælling om, hvordan Leonora Christinas bror Valdemar Christian er skyld i, at en ung dansk adelsmand, Christian Bielke (1616-42), dør i en duel med en holstensk adelsmand. Det er svært at se Otto Sperling som den intenderede læser af disse saftige afsnit om sex og vold, men Henrik Bielke er oplagt: Det var ikke alene hans verden, men den unge mand, der kom af dage i duellen, var hans lillebror Christian Bielke.

For det andet er der den franske selvbiografis gennemtrængende og helt uhæmmede aristokratiske selvglyde, som passer langt bedre til en aldrende aristokrat som Bielke end til en borgerlig lærd som Sperling. Denne aristokratiske selvglyde har stødt mere borgerlige læsere, dengang som nu. Hør blot, hvad den spidsfindige Andreas Hojer skrev i 1721:

Det bør heller ikke trække fra i hendes troværdighed, at hun ustandselig skildrer sin egen storhed og forsøger at fremstå som en anden heltinde i en roman, der charmerer alle og vinder alles hjerte, og som er udstyret med en rent ud sagt overmenneskelig skønhed, tapperhed, styrke, både på legeme og sjæl, såvel som med beherskelse af mange sprog og kunster og en næsten guddommelig handlekraft og forudseenhed. Man bør nemlig nemt bære over med, at hun ikke kunne andet end være godt tilfreds med sig selv, når ikke kun afstamning og succes, men også sjælelige og legemlige fortrin, begavelse, berømmelse og tapperhed havde hævet hende så højt over sit køn og sin øvrige samtid.⁴⁸

---

46 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 12-16.

47 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 13.

48 Hojer 1721, bl. L8 r; Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, s. 14 (min egen oversættelse),

Man kan læse disse ord naivt og anse Hojer for en næsegrus beundrer af Leonora Christina, men man kan også mene, at han egentlig syntes, hun var lidt for meget og diskret ville gøre sin læser opmærksom på det. Det var i hvert fald den på én gang sandhedskærlige og forsigtige måde, hvorpå han senere som historiker behandlede personfølsomt stof fra sin egen samtid.⁴⁹

Præcis 400 år senere var forfatteren Anne Lise Marstrand-Jørgensen ikke mindre forbeholden i sin anmeldelse af den franske selvbiografi i *Weekendavisen*:

Jeg er ikke i tvivl om, at nogen vil finde værket morsomt, ikke mindst fordi Leonora Christina har en særlig kombination af lethed og *schwung* over sin pen. Og da humor og underholdningspræferencer jo er et personligt anliggende, skal min manglende evne til at more mig over det ikke lægges bogen til last. Værket er struktureret som en slags udviklingshistorie med helte, skurke og tydelig morale. Lad derfor også mig uddrage to tydelige moraler af egen læsning, som med garanti ikke har været tiltænkt, men som ikke desto mindre står larmende tilbage: Selvoptagethed og ansvarsfralæggelse har aldrig været klædelig – heller ikke i 1600-tallet. Tale-tid tildeles ikke altid dem med mest på hjerte, men gives til enhver tid den, der har privilegeret adgang til at udtale sig.⁵⁰

Man kan diskutere, om den franske selvbiografi er en udviklingshistorie, og man kan især diskutere, om værket har en morale i gængs forstand, men det er hævet over diskussion, at Marstrand-Jørgensen har fået mere end nok af Leonora Christinas person og hendes aristokratiske selvglæde. Det ville næppe have stødt rigsadmiral Henrik Bielke på samme måde.

---

49 Andreas Hojer: *König Friedrich des Vierten glorwürdigstes Leben*, Tønder 1829, I, s. 241 (kort omtale af begyndelsen på kongens forhold til Anna Sophie Reventlow i 1712 med afsluttende bemærkning om, at »Die bekannten und unbekanntenen Umstände und Früchte dieses Werks werden hier mit Fleiß vorbei gegangen«), som skal kombineres med II, s. 42-47 (ret udførlig politisk analyse af de politiske følger og problemer i forbindelse med Anna Sophie Reventlows ophøjelse til dronning i 1721). Jf. også Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, Kbh. 1931, s. 178, fodnote 1.

50 *Weekendavisen* 27.8.2021, »Bøger«, s. 8. Jf. også anmeldelsen på historieonline.dk: <http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/biografier-erindringer-60-60/leonora-christina> (konsulteret 5.11.2021) og Bodil Wamberg: *Leonora Christina. Dronning af Blåtårn*, Kbh. 1990, s. 15-18 og mange andre steder, f.eks. s. 159, hvor Wamberg harcelerer over Leonora Christinas »overmenneskementalitet«.

Afslutning

Hermed er alle gåder selvfølgelig ikke løst. Vi ved stadig ikke, hvordan manuskriptet kom fra Bielke til Reitzer og det på trods af, at »rigsråden« ifølge Hojer helst havde set manuskriptet i kongen eje. Leonoras franske selvbiografi synes i det hele taget at være et manuskript, der er skabt til krogveje. Som Akhøj Nielsen viser, overgik den franske selvbiografi ikke til Det Kongelige Bibliotek sammen med Reitzers øvrige bøger. I 1730 befandt manuskriptet sig i hvert fald i den gamle kongelige bibliotekar Johan Conrad Wolfens dødsbo, hvor Hojer igen fik lejlighed til at få det mellem hænderne, før det antageligvis blev overleveret til den nye bibliotekar Hans Gram i 1731. Det var ham, der første gang – på et fejlagtigt grundlag vil jeg mene – skrev Sperling den yngre ind i den franske selvbiografis historie. Nu har jeg forsøgt at skrive ham ud af den igen og give hans plads til Henrik Bielke, men ikke for at efterlade Sperling i mørket. Hvis den ovenstående analyse er korrekt, så er Sperling ikke først og fremmest en afskriver og redaktør. Det var han i de fleste andre biografier, han samlede i sit håndskrift *De foeminis eruditissimæ*, men i Leonora Christinas tilfælde var det anderledes. Man kan sige, at han bedrev en slags *oral history*, og på den måde bliver teksten en selvstændig og ret interessant kilde til den aldrende Leonora Christinas fortællinger om sit liv, nærmest en slags tredje, litterær selvbiografi, ved siden af den mere galante franske selvbiografi og det eksistentielle *Jammers Minde*. Denne litterære selvbiografi er ganske vist skrevet af en *ghost writer*, men er dog et tydeligt ekko af hendes egen stemme.

I den sammenhæng er der særlig én bemærkning, der påkalder sig interesse. På det sted i teksten, hvor beretningen springer fra fangenskabet på Bornholm (1660-61) til fangenskabet i Blåtårn (1663-85) og dermed let og elegant smyger sig uden om enhver omtale af Ulfeldts forræderi og død, hedder det:

Og så længe denne yderst kloge kvindes råd blev fulgt, var det nogenlunde muligt at kæmpe sig frem, men efter at hun af sine fjender, uden rådgivning og mod al ret og rimelighed, blev sat i strengt fængsel, gik alt skævt og blev værre og værre.⁵¹

---

51 »Et Quamdiu consiliis prudentissimæ hujus foeminæ obtemperatum fuit, aliquatenus elucitari datum est, illâ verò per inimicos extra consilii vias et rationis et libertatis ad contubernium rigidæ custodiæ redactâ omnia retrò labi et in pejús«, Sperling s. 325, 327.

Det er lidt indforstået, men tidspunktet, hvor det gik galt, må sigte til anholdelsen og kidnapningen i Dover i juli 1663 og den efterfølgende hårde behandling i Blåtårn i begyndelsen af august samme år. Indtil da fulgte man åbenbart hendes råd, og det gik nogenlunde. Man kan sammenligne det med den franske selvbiografi, hvor hun udtrykkelig tager æren for to vigtige beslutninger (flugten fra København 1651, flugten fra Malmø 1660), mens Ulfeldt får ansvaret for en stribe fatale eller næsten fatale dumheder (hendes rejse til Korsør 1656, deres fængsling i København 1660, hendes rejse til England 1663).⁵² Sperlings tekst går et skridt videre og siger faktisk, at det var hende, der bestemte i al almindelighed, og at det først gik galt, da hun ved et juridisk overgreb blev sat helt uden for indflydelse. Om dette er den endelige sandhed om hende og Ulfeldt, kan absolut diskuteres, men spørger man den aldrende kongedatter selv, så er det hendes svar.

---

52 Akhøj Nielsen & Schøsler 2021, tekstkritisk udgave, s. 19, 23, 34, 49.